

O základech poznání biologicko-dynamického zemědělství.

Postupující zkáza našeho životního prostředí, stejně jako postupující degenerace všech produktů, které nám slouží k výživě, nám s děsivou zřetelností připomínají, že nestačí pouze usilovat o nápravu zemědělství, ale že stojíme před tou nesrovnatelně závažnější otázkou, bude-li vzhledem k exponenciálnímu charakteru nás ohrožujících projevů vůbec ještě možná další existence lidského života v nikterak vzdálené budoucnosti. Biologicko-dynamické hospodaření, založené Rudolfem Steinerem, které proniklo takřka do všech oblastí země, disponuje celou řadou pokynů, pocházejících od jeho zakladatele, které mají vést k opětovnému oživení země na základě nových poznatků o podmínkách vývoje rostlin a zvířat. Kritériem pro hodnocení však nemá být okamžitý úspěch a už vůbec ne pouhý kvantitativní zemědělský výnos, ale skutečné zlepšení existenčních podmínek člověka, má jím tedy být samotný člověk a také to, aby jeho životní podmínky pro něj byly ve smyslu mnohostranného posouzení trvale prospěšné a léčivé. Mnohokrát byly vyzkoušeny a rozsáhle experimentálně ověřeny pokyny týkající se hnojení, odstraňování plevelů, boje proti škůdcům a chorobám rostlin, citlivých vzájemných vztahů v přírodě a regulačních pochodů mezi rostlinami a zvířaty, správného zastoupení lesa, ovocných sadů, křovin a niv, uzavřeného koloběhu s dávkováním hnoje a s osázením plodinami v rámci „zemědělské individuality“, již je každý podnik a která je určena místními podmínkami, a dále použití preparátů při ošetřování hnoje a kompostu i při kultivaci polí a kulturních rostlin (přičemž se místo chemikálií používá po určité speciální úpravě například řebříček, heřmáněk, kopřiva, dubová kůra, smetánka a kozlík), či působení nepatrných dávek látek, jejichž vyzařující síly jsou uvolňovány dynamizací, a mnohých jiných věcí.

Další vývoj používaných metod a souvisejícího základního výzkumu, rozšíření pokusných prací, kritika experimentů vzhledem k opatření, která negativně ovlivňují výsledek, vhodný výběr a použití

indikátorů a mnohé jiné, to vše si však žádá další, vytrvalé úsilí, přiměřené podstatě věci. Proto je vhodné doplnit několik poznámek k vědeckým základům hospodaření, o němž je zde řeč, vzhledem k důvěře, kterou aplikovaný druh poznání vyžaduje, a vzhledem k dalšímu vzdělávání, které přesahuje rámec pouhé techniky použití.

Pro vědomí moderního člověka je charakteristické vyhasínání starých instinktů a vyčerpání tradic, které jsou s nimi spojené. V zemědělství je obzvláště osudné toto mizení přirozené bezprostřednosti chování, která se odráží v četných rolnických pravidlech jako skutečná agrikulturní moudrost. Snažit se znovu získat starou instinktivnost by bylo vzhledem k modernímu lidskému vědomí, směřujícímu k samostatnosti a svobodě, nepřiměřené a nakonec i marné. Ani návrat ke starým tradicím, k němuž dnes v mnohých oblastech života dochází a při němž se tyto tradice přejímají jako recepty, aniž by si člověk dokázal osvojit poznatky, z nichž vycházejí - což by mu umožnilo pochopit jejich dosah - nemůže být žádoucím cílem. Trvalý význam má však i nadále celkové začlenění těchto opatření do pozemského a kosmického světa, jejich bytostná přibuznost se světem živých organismů a jejich adaptace na existenční podmínky člověka. Tyto vlastnosti vyžadují jejich nové zpřístupnění a rozvíjení ve smyslu vědeckého využívání účinných sil, charakteristických pro organický svět.

Celostní vědu, z níž biologicko-dynamické hospodaření vychází, lze snad v její jedinečnosti docenit teprve tehdy, seznámí-li se člověk s teorií poznání anthroposoficky orientované duchovní vědy, která nepracuje s předpoklady. Dnešní vědu značně ovládá myšlenka zdaleka ne nezpochybnitelné jednoty. Tato myšlenka je jistě oprávněná do té míry, pokud je třeba, aby existoval znak, podle něž člověk pozná vědeckost jako takovou. O tomto principu není proč pochybovat, pokud jde o evidenci, úplnost a důslednost myšlenkového postupu. Ale s tím je často spojen předpoklad, že jen jeden způsob utváření úsudků je tím jediným vědecky možným a platným. A tím má být výlučně kauzálně genetický způsob uvažování a jemu odpovídající postup při dokazování. To, že je tento způsob uvažování a postupu přiměřený pro oblast výzkumu fyziky, neopravňuje ještě k tomu, aby

byl včetně svého specifického utváření pojmů používán bez ověření ve všech oblastech poznání. Fakt, že je možné touto metodou odhalit fyzikální skutečnosti ve všech oblastech, není průkazný vzhledem k její absolutizaci. Naopak je jasné, že použí- vá-li člověk výlučně fyzikální vytváření pojmů, tak postihne jen fyzikální obsah skutečnosti. Ale není vůbec jasné, že by se skutečnost vyčerpávala svým fyzikálním obsahem, nebo že by jiné oblasti skutečnosti, pokud nějaké existují, nebyly vědecky exaktně poznatelné. Takový předpoklad je naopak nepřipustný. A ještě méně přijatelným předpokladem je, že se ta část skutečnosti, která dosud nebyla vědecky zpřístupněna, představuje ve smyslu dosavadních výsledků výzkumu a že se v tomto smyslu rovněž vytyčuje budoucí výzkum. Z těchto hledisek se nepřihlíží k alternativě, zda to, co je myšleno a vědecky zpracováno ve smyslu těchto předpokladů, je v sobě uzavřenou skutečností anebo nositelem jinak utvářených oblastí skutečnosti.

Za těchto předpokladů se mění výklad požadavku kritéria vědeckosti v požadavek jednotné metody, která je přiměřená pro veškerou skutečnost, a tím se každý vědecký výrok redukuje na typus fyzikálního utváření pojmů. Příslušná redukce se týká předmětné oblasti tohoto postupu, kterému se po právu dostalo názvu redukcionismus. Při něm se totiž nepřihlíží k tomu, že charakter vědeckosti vedle pojmové evidence právě nespočívá v předpokladu určitého pojmového aparátu a v přisvojování si předmětů v duchu tohoto aparátu, ale naopak v přizpůsobení tvorby pojmů a úsudků daným předmětům a předmětným oblastem.

Popsaný způsob poznávání, zatížený předpokladem, působí zpětně na představu, kterou si lidé utvářejí o jeho vlastní podstatě. Lidé totiž chápou nejen vznik pocitů, ale i vznik obsahů vědy ve smyslu absolutizovaného schématu příčina - účinek. I kdyby bylo možné tento postup (s jistou opatrností) použít se zřetelem na „podněty“, které se podílejí na vzniku počitků, přesto vzhledem k nim často chybí správný odhad, do jaké míry jsou tyto podněty a na ně reagující počitky analýzou objektů a nakolik je předmětnost aktivním tvůrčím výkonem předpoznávajícího a poznávajícího subjektu. A teprve domněnka, že veškeré poznání je podáváním hotové skutečnosti, která je nezávislá

na poznávacím procesu, je ještě problematičtější a ještě zatíženější předpoklady. Tato domněnka sice odpovídá fyzikálnímu redukcionismu, který zobrazuje všechny souvislosti podle schématu příčina - účinek a posuzuje tedy obsah poznání určitého vědeckého výroku měřítkem jeho přiblížení se nějaké předpokládané hotové skutečnosti, čili ve smyslu, zda je příjemce schopen přijímat impulsy vycházející od určitého nosiče příčin.¹ Rozhodné se však neopravňuje sama sebou.

Tato představa poznání vychází ze tří neověřených předpokladů:

1. z již zmíněné absolutizace fyzikální tvorby pojmů ve smyslu jednotné metody, která je stanovena určitým pojmovým aparátem základní vědy;
2. z předpokladu, který je odvozen z předchozího předpokladu, že veškeré obsahy vědomí vycházejí z účinků, které má na lidské vědomí skutečnost, nacházející se mimo něj; pro pravdivost výroků o této skutečnosti platí tedy jedině kritérium zobrazení; také vznik vědomí o jevech duševního života je chápáný ze stejného hlediska;
3. z předpokladu, který úzce souvisí s oběma předchozími, totiž že skutečnost je daná lidskému poznání ukončená, nezávisle na jeho výkonu. Skutečnost je tedy chápána podle vzoru vjemové mnohotvárnosti, která existuje pro člověka bez jeho přičinění, zároveň však jako nevnímátná, protože znalost o ní může údajně vzniknout jen na základě přímo nebo nepřímo přijatých účinků. Je-li každý účinek pouze změnou toho, kdo jej přijímá, potom lze odvodit, že je odlišný od

¹ Ačkoliv se dnes často zdůrazňuje, že mechanistický popis univerza ustoupil novým poznatkům teorie relativity a kvantové mechaniky, nelze přesto popřít, že stále ještě značně ovládá vědecké a technické myšlenkové návyky. Daleko důležitější však je, že představa skutečnosti ve smyslu druhu bytí matematických strukturních vzorců, který je blízký dnešní fyzice, ani v nejmenším nepřekonává základní charakter výlučné kauzálně genetické tvorby pojmů. I tam, kde je výrok ve smyslu kauzální geneze nemožný, objevuje se totiž tato skutečnost zase jen v rámci oblasti kauzálně genetických souvislostí. Především se však zmíněné představy (a to je rozhodující) týkají, ať už jsou jednotlivě utvářeny jakkoli, skutečnosti, která je poznávacímu procesu dána předem v hotové podobě. Proto si moderní fyzika také nemůže pro sebe nárokovat onu mnohokrát zdůrazňovanou toleranci k mnohosti metod, protože základní metodologický charakter, který je uznán za platný, je určen touto představou o skutečnosti.

příčiny. Skutečnost je proto představována jako nevnímátný vjemový obsah.

Nad touto uměle vybudovanou pojmovou stavbou bohužel nemůžeme jenom pokrčit rameny a tak dlouho ignorovat její nejisté základy, dokud se nezřítí. Lidé totiž vynakládají jednak obrovské úsilí a v jistém smyslu i obdivuhodný důvtip na to, aby její labilní rovnováha byla zachována. Z druhé strany má tato představa, jak hodláme ještě názorně ukázat, mimořádně dalekosáhlé, do života lidstva zasahující důsledky. Tyto důsledky jsou příčinou velmi svízelné situace, v níž se dnes nachází. Proto je třeba vynaložit maximální úsilí na to, aby tato základní příčina byla odstraněna. V našem příspěvku se musíme omezit jen na ty nejskromnější náznaky.

Srovnávají-li se charakterizované předpoklady o podstatě lidského poznání a o podstatě skutečnosti, která se k němu vztahuje, s tím, co zjišťuje nepředpojaté pozorování, potom se ovšem dospěje ke zcela jinému výsledku. Jestliže by byl obsah skutečnosti v našem poznání tomuto poznání dán předem v hotové, ukončené podobě, pak by - jak to odpovídá převládajícímu mínění - měly například celistvosti (právě tak jako všeobecné pojmy) pouze hodnotu abstrakcí nějakého obsahu, který existuje nezávisle na nich. To, co minime slovem „strom“, by bylo pouze subjektivním a neurčitým shrnutím účinků působících z elektromagnetického pole „strom“ na elektromagnetické pole našeho organismu. Fyzikálně orientovaná věda je přesvědčena o tom, že může popsat příčiny takových účinků nezávisle na jejich vlivu na lidského příjemce jako elektromagnetická silová pole. Tyto příčiny jsou zásadně chápány jako hotové danosti, které stojí s člověkem v kauzálním vztahu. Nepředpojaté pozorování nám naopak v případě stromu (stejně jako u každého jiného předmětu) ukazuje, že zprvu vůbec bezprostředně nepostřehneme vjemové dojmy. Naopak tyto dojmy obepíná a svírá celostní síť. Toto celostní obepínání je tím, čehož si jsme u každého druhu předmětnosti vědomi nejprve. Toto obepínání je u předmětů zcela neznámých, nepoznaných v souvislosti s jinými nepochopenými předměty, tím jediným, co z nich zachytíme vedle zcela neurčitého věcného dojmu a jejich podobnosti s tím, co již známe, dokud o nich nemůžeme získat další znalosti. Celostní

psychologie je tedy v právu, když staví ono postřehnutí celistvostí na počátek našeho získávání poznatků a neodsouvá je na jeho konec, jako to činí předpojatá abstrakční teorie. Avšak celostní psychologie neobjasňuje snad dobře a dostatečně kvalitu skutečnosti těchto celistvostí. Je-li předmětným celistvostem totiž přičena vjemová kvalita, pak je třeba s odkazem na pozorování s tím rozhodně nesouhlasit. Kdyby platil onen názor, pak by musely přece existovat všeobecné vjemové obsahy zahrnující v sobě jednotlivosti, zatímco společným znakem všech vjemů je diferenciacce. Tam totiž, kde chybí rozdíly, není nic vnímáno. Dále však pozorování ukazuje, že stojíme ve zcela jiném vztahu k vjemovým dojmům než k jejich celostním obepínáním. Jednotlivé dojmy se nám totiž zpřístupňují postupně a za ustavičného pokroku pozorování takřkajíc skrz tato obepínání. Jestliže si například jsme vědomi, že stojíme naproti stromu, tak jeho předmětné jednotlivosti jsou zpočátku tímto přehozeným celostním závojem takřka zahaleny. K jednotlivostem pronikáme teprve svými speciálními akty pozorování. Přitom nehraje roli, zda se jedná o pozorování na objektech, které jsou bezprostředně dostupné našim smyslům, anebo zda jsou zprostředkovány nástroji a experimenty. Předmětné jednotlivosti postřehne pozorovatel jako kvalitativně nekonečně rozlišenou a zprvu zároveň úplně neurčitou mnohotvárnost. Na této neurčitosti se nic nezmění, pokud se vystavujeme pouze vjemovému obsahu, pronikajícímu k nám bez našeho přičinění. Samotné pozorování může tuto mnohotvárnost pouze zmnožit, ale nikoli vysvětlit, protože tato mnohotvárnost neobsahuje ani v nejmenším něco, čím by vysvětlovala sebe samu. Ryzímu pozorování se totiž jako čisté vjemový děj neprezentuje žádné nahoře, žádné dole nebo nějaké jiné prostorové určení, ale ani žádná časová posloupnost nebo nějaký jiný jednotlivosti přesahující vztah. To, co je výsledkem čistého vnímání, není tedy konfigurováno prostřednictvím sebe sama ani prostorově ani časově ani jinak. Rovněž smyslové (optické, akustické atd.) kvality vjemové mnohotvárnosti - aniž by to znamenalo újmu na jejich bezpodmínečné rozdílnosti - jsou přesto ze sebe samých zcela neurčité. Již zařazení barvy do její specifické vjemové oblasti a její odlišení od vjemů

náležících do jiných oblastí totiž není vlastností vnímatelnou, pozorování předkládanou a jím zachycenou, ale výsledkem pojmového úkonu. A totéž platí pro rozdíly uvnitř jednotlivých (akustických, optických atd.) vjemových oblastí. Rovněž rozdíly v barvě nejsou vnímány jako takové, nýbrž člověk je rovněž poznává srovnáváním. Dokonce ani intenzita není vnímána bezprostředně, nýbrž poznána srovnáváním, tím, že se stupně intenzity buď porovnávají mezi sebou, nebo s dojmem vjemu, který pozorovatel pozoruje sám na sobě, přičemž opět tento dojem vjemu je určen svým vztahem k jiným dojmům.

Jakékoli určování rozmanitosti je tedy pojmovým úkonem, který se k její vnímatelnosti připojuje. Ono přehazování závojem celistvosti, tvořící vždy východisko diferencujícího procesu, se přitom opakuje stále znovu. Také jednotlivosti jsou totiž nejprve zachyceny jako celistvosti, které se dále sekundárně, terciárně atd. diferencují při proražení celostním závojem. Tento proces v principu nikdy nekončí, třebaže může, podle svého tematického vymezení, dosáhnout v různých stupních hodnotu nasycenosti. Velký význam při tom má, že bohatství rozmanitostí proudí k pozorovateli bez jeho přičinění, a on se jí může vystavit jen v aktu pozorování. Celostní závoje však pocházejí ze stejné strany jako samotný akt pozorování: vyplývají z myšlenkové činnosti pozorovatele; tyto celostní závoje přece nejsou vnímanými jednotlivostmi, ale zprostředkováními mezi nimi a obepínáními, která je do sebe pojímají.

Když se člověk v nepředpojatém a bezpředpokladném pozorování ujistí

0 těchto poměrech, pak také lehce rozpozná, jaký proces dává poznávacím a skutečnost utvářejícím úkonům jejich ráz. Proces poznávání je totiž vlastním obsahotvorným procesem. Vždyť jednotlivé rozmanitosti

1 jejich pole jsou napájeny každým druhem určitosti a vztahu - tedy obsahově naplněným rozdílem a souvislostí - z celistvostí, po jejichž proražení jsou přístupné vnímání. Přitom dochází k významné proměně samotných celistvostí. Tyto celistvosti jsou, svou pojmovou podstatou, nejprve všeobecné, mají charakter rodu. Pojmový celostní

útvár „strom“ je přiřazený a přiměřený všem stromům a stejné je tomu i u „kamene“, „stolu“, „lva“, „dalekohledu“ atd. Příslušná všeobecnost je však plynulá a může nabývat libovolného počtu zvláštních vytváření. Není odvozena z jednotlivostí, ale napájí je obsahem na základě své schopnosti přizpůsobení a obměny. Abstrahování je sekundární postup, který sleduje proces napájení. To, že jsou tyto vztahy často zvráceny, má dva důvody:

1. o procesu poznávání se uvažuje (jak již bylo uvedeno) tak, že se předpokládá schéma příčina - účinek;
2. proces napájení probíhá v podvědomí, pokud se nestane vysloveně předmětem pozorování; člověk si ho jako takového tedy většinou není vědom, nýbrž uvědomuje si teprve jeho výsledek, výstavbu předmětu. Celistvosti jsou tedy zpočátku, dalo by se říci, jen volně připnuté k polím rozmanitosti. Ale do té míry, do jaké v procesu napájení a zakládání skutečnosti předávají svůj obsah k pozorujícímu vědomí se hrnoucí rozmanitosti, propojují se s ní stále intimněji a individualizují

se do té míry, jak spolu propojují dotud nesouvisející jednotlivosti do všeobecné souvislosti. Všeobecné se specializuje a speciální se zevšeobecňuje. Podle postupu tohoto procesu výstavby jsou k primárním celistvostem přiřazovány celistvosti sekundární a terciární, čili k nadřazeným pojmům jsou přidružovány v hierarchické závislosti pojmy pomocné.

Kdo si v pozorování, zaměřeném dovnitř i navenek, zpřítomní bezpředpokladně celý tento proces, pozná, že veškerý předmětný obsah (a zejména veškerý „mezipředmětný“ obsah zahrnující větší souvislosti) pochází z celistvostí, tedy z oblasti pojmové. Vše, co ve skutečnosti, s kterou se setkáváme, má obsah, tedy není ničím jiným než tím všeobecným v individualizované podobě, tedy mnoha přizpůsobení schopný pojem ve zvláštní obměně, která utkví ve střetu z rozmanitým vjemovým obsahem.

Tento poznatek má právě také z hlediska zemědělských problémů největší praktický význam, neboť vystihuje jádro současné situace lidstva z hlediska jeho vědomí i života. Mezi spoustou aspektů, které by bylo nutné v této souvislosti uvést, patří tyto k těm nejdůležitějším:

1. V předešlé části charakterizovaná podstata výstavby předmětu, skutečnosti a všeobecné výstavby poznání ozřejmuje, že se člověk nachází se svými poznávacími silami *uvnitř* skutečnosti, a že tato skutečnost neční, jak bylo řečeno, do lidského vědomí jako nepřístupný ledovec, ale její existenční charakter je bytostně příbuzný lidskému nitru, čili má duchovní podstatu. Nezaujaté pozorování ukazuje, jak je zcestné vybásnit si za vnímatelnou vjemovou oblastí ještě druhý nevnímatelný vjemový svět a přiřknout lidskému duchu namísto jeho povolání k utváření skutečnosti jako jediný obsah bezkrevný stínový obraz abstrakce a otrockou službu poddanou kšeftu zobrazování. Není snad příliš obtížné uvědomit si, jaké následky musí mít podobné sebezmrzačování pro kontakt se skutečností, pro sociální postoj člověka i směr udávající síly jeho praktických opatření. Jistě že všechny zvyklosti a předsudky myšlení odporují uznání této výpovědi nezfalšovaného pozorování. Stejně zakořeněný jako předsudek o abstraktnosti pojmů je totiž i předsudek, který se týká jejich domnělé subjektivity, to znamená závislosti jejich povahy na subjektivní organizaci lidského ducha. Ze pojmy, které lidé používají, jsou zásadně v hlavě každého člověka tytéž (i když je často obtížné nalézt jazykové výrazové prostředky pro jejich sdělení), zdánlivě potvrzuje jejich ukotvení ve všeobecné lidské organizaci. Přesvědčí-li se však člověk o tom, že veškeré jednotlivosti jsou napájeny z celistvostí, které uchopujeme v podobě pojmů, že tedy se subjektivní všeobecností pojmů je spojena jejich objektivní všeobecnost, pak dospěje k jinému výsledku. Dospěje pak totiž k názoru, že se svět skládá ze dvou hlavních prvků. Jeden z nich si uvědomujeme jako nevyčerpatelnou rozmanitost. Prvek způsobující rozmanitost se nám projevuje bez našeho přičinění, jakmile k němu obracíme pozornost našich smyslů. Druhý si uvědomíme jako neméně nevyčerpatelné bohatství sil dávajících jednotu a celistvost. Tento prvek dávající celistvost však můžeme vnímat jen skrz naši vlastní aktivní myšlenkovou účast. Tato aktivní účast ovšem není subjektivní, ale je určena vlastními obsahy pojmů. Pro svůj obsah jsou pojmy nositeli všech rozmanitostem připojitelných souvislostí. Pojmy se přitom projevují jako pravé skutečnostní obsahy, a nikoli jako modifikace naší subjektivní

organizace. Spojují nás totiž se změnami věcí tak, že v principu můžeme odhalit jejich předchozí stádia i předpovědět stádia následující. Správné posouzení subjektivní a objektivní všeobecnosti pojmů nám tedy říká, že si v nich uvědomujeme tu polovinu skutečnosti, která tvoří jednotu a celistvost. Pouze sjednocení obou prvků, prvku tvořícího rozmanitost a prvku tvořícího celistvost, reprezentuje celou skutečnost. Skutečnost tedy není lidskému poznání dána předem, ale vzniká teprve jeho vlastním výkonem. V té souvislosti je třeba vzít v úvahu, že lidský poznávací výkon nezačíná teprve, jak se všeobecně míní, sestavujeme-li skutečnosti a problémy do té doby nevnímané v souvislosti a odhalováním jejich souvislostí, nýbrž již vytvářením jakéhokoli druhu předmětnosti.

2. Člověk jako poznávající bytost tudíž není postaven do hotového, ale do vznikajícího světa. Jen tak může sám sebe prožít jako bytost schopnou opravdové produktivity a svobody. Jen tak se ale také může cítit doma ve světě, který je příbuzný jeho duchovní podstatě. Avšak tato příbuznost se člověku neprojevuje bez jeho vlastní aktivity, naopak musí si ji odhalit poznávacím úsilím pojmu. Stejně důležitý jako poznatkový obsah tohoto poznatku je i jeho morální obsah. Tento obsah totiž zabráňuje našemu představování ve zbloudění na cesty, kde by hledalo jediné mechanisticky zbudovanou skutečnost. Takové chování nejenže zastírá opravdovou skutečnost závojem klamu, ale určuje-li praktické jednání, nechává také vznikat jemu odpovídající skutečnost. Takováto skutečnost, která není přizpůsobená lidské podstatě, nás přivádí - jak dnes snad všichni s rostoucím zděšením zjišťujeme - nejen k duševnímu zpustnutí, ale také k tělesnému zániku. Obojí má pro moderního zemědělce stejný význam. Zemědělec o „zemědělskou individualitu“, o lidi a přírodní bytosti, kteří jsou v ní spojeni, totiž může správným způsobem pečovat jen na základě uvedeného smýšlení, a jen z jemu odpovídajícího poznání může vyvíjet správná opatření přiměřená jeho celostnímu charakteru.

3. Z naznačených hledisek (která jsou podrobně rozvinuta v základních dílech Rudolfa *Steinera*) můžeme získat důvěru ve vědecký ráz biolo- gicko-dynamického způsobu hospodaření. Ten vychází z

poznatku, že člověk vyrůstá ze světa, jehož podstata odpovídá jeho duševní a duchovní podstatě, že způsobem, který odpovídal této skutečnosti, ještě v poměrně nedávné minulosti na základě instinktu a tradice jednal, a že je odkázán na to, aby znovu jednal vědomé ve smyslu duchovní příbuznosti člověka a světa, nemají-li se zcela vyčerpat zásoby životních sil, které mu zbyly.

4. Naznačená hlediska mohou také zprostředkovat porozumění pro to, že pro posuzování faktů, které odpovídá skutečnosti, nejsou rozhodující hrubohmotné substance a bezprostředně z nich vycházející účinky. Protože se svět jeví bezpředpokladnému pozorování procesu poznání naopak jako výstavba vznikající z duchovních sil, otevírá se zrovna také pro zemědělce základní pohled na substance jako nositele projevu a účinků nesubstančních podstat. Dynamické hledisko je tedy zakotveno v rozsáhlém porozumění člověku i světu. Používání velmi jemně dávkovaných dynamických substancí v oblasti zemědělství a přihlídnutí k velmi jemně dávkovaným, ale rozsáhlým silovým účinkům v celkové oblasti živoucího, se pak ve směru tohoto pohledu již nebude zdát překvapivé.

5. I důsledně celostní orientace biologicko-dynamického hospodaření, pochopení života nejen z pozemskosti, ale z kosmické skutečnosti ve smyslu nejen fyzikálním, přihlídnutí k souvztažnosti prostupující celou přírodu (Goethe: „V přírodě žije vše dáváním a braním.“), souborný přehled vzdálených věcí, fyziognomické místo aditivního myšlení - to vše a mnoho příbuzného se zakládá na nepředpojatém pozorování procesu poznání. Kdo zjistí, že poloze magnetické střečky může porozumět jen při znalosti širokých souvislostí, pro toho by nemělo být obtížné otevřít se pohledu na věci, který zde byl alespoň náznakem vysvětlen, který se nepokouší porozumět působení přírody v nejbližších a v nejmenších souvislostech, ale z toho, co je velké a největší.

6. Je-li svět založen v duchovnu, nesen duchovnem a pronikají-li jej duchovní tvořivé síly, pak může být také ve své skutečné podstatě

pochopen jen na základě obsáhlé celistvosti ducha, v jehož rozsahu neexistují nesouvisějící jednotlivosti, ale kde vše souvisí se vším. Přitom je třeba brát v úvahu, že tuto duchovně celistvou souvislost nelze zredukovat na kauzální genezi, která se rovněž (jako speciální případ formování souvislostí) projevuje jako všestranné zřetězení. Duchovně celistvou souvislost lze naproti tomu již u organismů daleko spíše charakterizovat jako souvislost fyziognomickou. V produhovnělém světě, který je také tak chápán, je v každé jednotlivosti obsažen charakter celku, k němuž náleží. Tento charakter může být podle oblasti skutečnosti, o kterou se jedná, fyzikální nebo i fyziognomický, což musí být vyloženo jí přiměřeným způsobem úvahy.

7. Dalším pro zemědělce zvláště důležitým poznatkem je fakt, že pojmově orientovanou jednotnou metodu musí nahradit předmětně orientovaná mnohost metod. Pojmově orientovaná je (ve smyslu již uvedeného) zabsolutizovaná fyzikální metoda, protože předpokládá zásadní všeobecnou platnost určitého pojmového aparátu. K jinému názoru však musí člověk dospět, jestliže se pozorováním ujistí o charakteru poznávacího, skutečnost vytvářejícího procesu. Ovšemže existuje jednotný znak vědeckosti, totiž prostoupenost nesouvislé rozmanitosti pojmy, tvořícími jednotu a celistvost, přičemž pozorovatelné jednotlivosti jsou

napájeny obsahem z přehozených celistvostí, které jsou přitom zároveň individualizovány a specifikovány na určité případy. Zvláštní význam tady má pečlivé odstranění nesprávných předinterpretací přehozených celistvostí a někdy jejich úplné nahrazení jinými. Kritériem vědeckosti je totiž utváření skutečnosti. Přihlédneme-li k tomu, potom poukazuje plynulost a přízpůsobivost pojmových celistvostí předem na to, že musí být možné rozmanité utváření celistvostí vytvářejících skutečnost a jejich diferencování na typické oblasti. Metodologickým kritériem tedy nemůže být použití předpokládaného pojmového aparátu, ale přízpůsobení tvorby pojmu předmětům a předmětným oblastem. Nemůže proto existovat pojmu přiměřená jednotná metoda, ale jen mnohost speciálních metod předmětu přiměřených, ovšem ve smyslu všude platného utváření

skutečnosti.

8. Přehlédneme-li několik předmětných oblastí, tak se ihned rozrůzňují zprostředkováním odstupňovaného skutečnostního citu, který vzniká podvědomým použitím různě uzpůsobených pojmových prostředků a zřetelně se tak ohlašuje duševnímu pozorování. Již při letném pohledu se v tomto smyslu odlišují *anorganická příroda* jako oblast skutečnosti, v níž se příčina a účinek vyskytují odděleně a do odpovídajících souvislostí je musí uvést poznávací proces; svět *organismů*, v němž je úkolem poznání odhalit souvislosti mezi základními formami a formami speciálními, které z nich vycházejí; *historický svět*, jehož kulturní epochy vyvstanou v souvislostech proniknutých poznáním, jsou-li chápány jako vývojové stupně lidstva; jednotlivé *lidské osobnosti*, u nichž otázka poznání se týká životopisné celistvosti jejich podstaty, čili otázky, jaké do sebe pojaly kulturní hodnoty minulosti a s jakým obsahem kreativního duchovního zření je spojily.

9. Při pohledu na svět organismů stále ještě hraje značnou roli (i když v mnoha neodhalených maskách) stará idea účelovosti. Účelová myšlenka je utvářena podle schématu příčina - účinek. V jejím duchu totiž otázka při uvažování o orgánu živého tvora zní: Které příčiny, zaměřené na určitý úspěch, v něm nahromadily opět příčinný potenciál vzhledem k určitým účinkům a výkonům? Biologicko-dynamický způsob hospodaření považuje naopak za rozhodující síly světa organismů *typy* (ve smyslu Goetha). Tyto typy se v organickém světě projevují jako síly utvářející postavy a určující proměnu tvarů organických vývojových pochodů. Utváření podoby a proměna tvarů se sice přitom nacházejí pod vlivem daných vnějších poměrů, ty však nejsou nikdy (jako tomu je ve světě anorganickém) vytvářejícími příčinami. Typy jsou ideově všeobecné celistvosti, které ovšem působí uvnitř jednotlivých bytostí: zvířectví ve zvířeti, všeobecně rostlinná biologicko-dynamická dějová souvislost v jednotlivé rostlině. Typy jsou zcela plynulé silové souvislosti, z nichž lze odvodit podtypy, tedy druhy a rody. Protože jsou čistými silovými souvislostmi, samy nevystupují

nikde jako zvláštní jevy v rámci řady jevových forem vnímatelných tělesnými smysly. To, co někteří přírodovědci považují za organickou praformu, je již zvláštním, byť i tím nejjednodušším útvarem této typické silové souvislosti. Nesmíme si plést hrnec s hrnčím. To, že ta nejjednodušší forma je z časového hlediska v pořadí první, neznamená ještě, že je příčinou dalších z ní způsobem účinků vznikajících forem. „Všechny formy vznikají jako důsledek typu, ta první stejně jako ta poslední jsou jeho projevy. Ten musíme vzít za základ pravé organiky a nemůžeme chtít jednoduše odvodit jednotlivé druhy zvířat a rostlin od sebe navzájem. „ (Rudolf Steiner, „*Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*“).

10. Kdo dospěl nepředpojatým pozorováním poznávacího procesu k přesvědčení, že jednotlivosti jsou napájeny obsahem z celistvosti a že ty samy přitom přijímají předmětné specifickou podobu, získá bez příliš velké námahy také přístup k vědě o organickém světě ve smyslu Goethovy idee typu. Přitom má však právě pro zemědělce největší význam poznat, že duchovní proces je v případě poznání v oblasti anorganické přírody podstatně jiný než v případě světa organismů - že tedy nelze oba světy obsáhnout jednou předpokládanou jednotnou metodou. V anorganické přírodě vytváření předmětu (odehrávající se rovněž jako poznávací proces, byť i do značné míry podvědomě) v jednotlivém útvaru nestojí v bezprostřední souvislosti s utvářením zákonů ve smyslu všeobecné kauzální geneze. Naopak stojí přírodní zákon jako hotová celistvost naproti jednotlivým jím uspořádaným souvislostem jevu.

Přírodní zákon a utváření předmětu jsou spojeny jen nepřímo setkáním příslušné předmětné příčiny a účinku. V organickém světě se na rozdíl od toho typus projevuje jako tvořivá síla, kterou postřehneme právě tak v utváření předmětu, jako ve sledování jeho dalšího vývoje ve svých typických jevových podobách (metamorfózách), přičemž vnějším podmínkám připadá jen modifikující role. „Nesmíme stavět typ naproti jednotlivé formě, abychom viděli, jak formu uspořádává; musíme ji nechat z typu vyplynout. Zákon ovládá jev jako něco, čemu je nadřazený; typ proudí do jednotlivých organismů; typ se s nimi

identifikuje.“ Odlišnost duchovního procesu při poznávání v oblasti anorganické a organické přírody, která spočívá v hluboko sahajícím věcném rozdílu, je tedy charakterizována odlišným vztahem, který k sobě mají vytváření předmětu v (předvědomém nebo duševně pozorovaném) poznávání a specificky vědecké poznání dějových souvislostí v obou oblastech.

Ten, kdo se cvičí naznačeným způsobem v pozorování svých vlastních poznávacích procesů, tím dosáhne *dvojího*: *Jednak* si bude vědom všeobecného charakteru poznání a tím *vědy jako tvoření skutečnosti* v souladu s duchovními, skutečnost tvořícími silami světa; *dále* si povšimne, jak se vytvářejí v jednotlivých aktech poznání podle specifického utváření obsahů také specifické oblasti utváření pojmů, to znamená *předmětně specifické metody*. Ale tím, že je člověk ve styku se silami utvářejícími skutečnost, které se spojují s jeho „nazírající soudností“ v míře jejího výkonu, rozvíjí také stále zesilující skutečností cit pro to, co opravdu prospívá živým tvorům a člověku žijícímu v jejich sféře. Tento skutečností cit zprostředkovává důvěru k údajům, které Rudolf *Steiner* zpřístupnil modernímu zemědělci jako výsledek svého skutečností nasyceného duchovního poznání. Důvěrné zacházení s těmito údaji a jejich použití v rozumějícím poznatku nás vedou (tím účinněji, čím déle trvají) do blízkosti ke skutečnosti, která je ovšem odlišná od toho, co se dnes často pokládá za „praktické“, zato však má tu výhodu, že umožňuje v poznání a jednání uplatňovat kritérium pro to, co je člověku a jeho životnímu prostředí prospěšné.

Bezpředpokladně pozorující život ve vlastních poznávacích procesech, z poznatku důvěřující porozumění údajům, které vyplývají z poznání v principu známém z vlastní pozorující zkušenosti, a rozšířené vědomí zkušenosti, které vyplývá z praktické zběhlosti s těmito údaji, otevírá také postupně a ustavičně vlastní duchovní pochopení. Pouze smýšlením nesená znalost, že plnost smyslového světa je zjevením duchovní skutečnosti světa, může současnému člověku a především modernímu zemědělci propůjčit onu vědeckou jistotu jednání, kterou potřebuje, aby ze slepé uličky redukcionistického pojetí skutečnosti a

jeho život ohrožujících následků našel cestu zpět do otevřené skutečnosti.

Herbert Witzmann